

Можемо зробити попередній висновок, що метаморфоза означає не тільки факт перетворення. Вона символізує синкретизм елементів світу, оскільки усі тіла з'являються одне з іншого, а душа переходить з одних тіл в інші без змін. Етимологічний аналіз латинських зоонімів і фітонімів, а також їх грецьких відповідників засвідчив випадки походження термінів від міфологічних власних назв (Арахна, Кипарис та ін.). Зооморфні перетворення пояснюються тотемічною природою найдавніших божеств, яка проявляється внаслідок метаморфоз. Тотемні тварини з часом перетворилися на сучасні символи, утворивши зоологічний код культури, елементи якого зберігає мова, наприклад у фразеологічних зворотах або у зоологічній термінології. Деякі з них були відтворені у геральдичних зображеннях, де олень символізує витонченість, а дуб є символом непохитності.

1. Бидерманн Г. Энциклопедия символов. – М., 1996. – 335 с. 2. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. – 11 изд. – М., 2008. – 843 с. 3. История римской литературы. / Под ред. С.И. Соболевского и др. – М., 1959. – 507 с. 4. Кагаров Е. Культ фетишей растений и животных в Древней Греции. – Спб., 1913. – 327 с. 5. [Лосев А.Ф. Античная литература: учебник для высшей школы / А.Ф. Лосев; под ред. А.А. Тахо-Годи. – 7-е изд. – М., 2005. – 543 с.](#) 6. Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х т./ Гл. ред. С. А. Токарев. – М., 1992. – 719 с. 7. Публій Овідій Назон. Метаморфози. / Перекл. з латин., передм. та прим. А. Содомори. – К., 1985. – 301 с. 8. Тайлор Э.Б. Первобытная культура / Пер. с англ. – М., 1989. – 573 с.

Михайлова Є.В., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МОРФОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ОПИСУ СЛОВА ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається морфологічна модель опису слова сучасної турецької мови. Для мов аглютинативного типу характерна адитивна модель опису, яка передбачає методіку лінійної сегментації словоформи. Аналізується морфемна структура слова у семантичному і формальному планах її організації.

Ключові слова: морфологічна модель, морфема, морфемна структура, афікс, словоформа.

В статье рассматривается морфологическая модель описания слов современного турецкого языка. Для языков агглютинативного типа характерна аддитивная модель описания, которая предполагает методику линейной сегментации словоформы. Анализируется морфемная структура слова в семантической и формальном планах ее организации.

Ключевые слова: морфологическая модель, морфема, морфемная структура, аффикс, словоформа.

The article is devoted to the morphological model of description of the Turkish words. The additive model of description, which provides the method of linear segmentation word forms, is typical for agglutinative languages. The morphemic structures of the word in semantic and formal aspects of its organization are analyzed.

Keywords: morphological model, morpheme, morphemic structure, affix, word form.

Слово визначається через морфемну структуру. Традиційним і усталеним у мовознавстві є визначення морфеми як двобічної знакової одиниці мови (І.О. Бодуен де Куртене, В.О. Богородицький, В.В. Виноградов, В.О. Горпинич, М.А. Жовтобрюх, Н.Ф. Клименко, І.І. Ковалик, О.С. Кубрякова, Є.Д. Поліванов, Л.В. Щерба та інші). О.С. Кубрякова визначає такі теоретичні засади трактування морфеми і морферного аналізу слова:

- 1) морфема тлумачиться як елементарна, найпростіша, але не єдина одиниця опису на морфологічному рівні, вона є мінімальною і граничною одиницею морфологічного рівня;
- 2) морфема розглядається як одиниця знакова, що має відношення до передачі різних типів лінгвістичного значення;
- 3) морфема визначається як одиниця двостороння і тому для її характеристики виявляється однаково важливим як урахування її форми, так і значення [Кубрякова 2008; 11].

Турецьке слово має морфемну подільність: кожне слово щонайменше має кореневу морфему, а переважна більшість слів містить також афікси, що виражають словотвірні або граматичні значення, тому слово є морфологічною одиницею-конструкцією.

Морфема турецької мови як знакова одиниця характеризується:

- 1) неподільністю і мінімальністю свого значення: *gъzel-lik-te* 'у красі' - *gъzel* 'гарний', *lik* - 'предметність', *te* - місцевий відмінок ';

2) здатністю виражати лексичне значення (*gьzel* 'гарний'), словотвірне (*-lik* 'предметність'), граматичне значення (*te* - 'місцевий відмінок');

3) фонетичною подільністю плану вираження (корінь *gьzel* поділяється на чотири фонemi) або однофонемною формою (*gьzel-i*, флексія *-i*);

4) фонетичною варіативністю морфеми, що представлена своїми аломорфами (*gьzel-lik-te*, *gьzel-de*, *kitap-ta*, *masa-da*): флексія місцевого відмінка реалізується у чотирьох аломорфах, варіювання яких пояснюється якісною характеристикою голосних основи;

5) фіксованою позицією у структурі слова: словотвірні афікси займають постпозицію до кореня, словозмінні афікси стоять після словотвірних (*gьzel-lik-te* - *gьzel* - корінь, *lik* - словотвірний афікс, *te* - словозмінний афікс (флексія));

6) синтаксичною несамостійністю – морфема не є структурним компонентом речення, але може виражати синтаксичне граматичне значення (*Hava gьzel-dir*): словозмінний афікс *-dir* вказує на синтаксичну функцію присудка прикметника і виражає граматичне морфологічне значення особи.

Особливістю організації морфемної структури турецького слова є аглютинація як спосіб словотворення і формотворення, який характеризується додаванням до основи або кореня однозначних стандартних афіксів, що не зумовлює фонетичну варіативність базової основи або кореня. У тюркських мовах афікси завжди однозначні й організують стабільну структурну послідовність, тому морфемна структура турецького слова "прозора", оскільки на морфемних швах, як правило, не виникає звукових змін. Поодинокі звукові варіювання зумовлені не морфологічною структурою, а явищем сингармонізму.

Таким чином, основна типологічна ознака турецького слова зумовлена його морфологічною структурою, яка дає підстави віднести турецьку мову до морфологічного класу аглютинативних мов, що характеризуються "... розвиненими системами словотворення та словозміни, відсутністю фонетично незумовленого аломорфізму, єдиним типом відмінювання і дієвідмінювання, граматичною однозначністю афіксів, відсутністю значущих чергувань" [Ярцева 1998; 511].

Інша особливість турецької мови – відсутність морфологічно зумовленої аломорфії, оскільки фонетична варіативність морфеми

пояснюється фонетичною будовою попереднього морфа у морфологічній структурі слова, що зумовлено явищем сингармонізму.

Типологічні морфологічні ознаки турецького слова визначають модель морфологічного опису турецької мови. Для мов аглютинативного типу характерна адитивна модель опису (від лат. *additivus* – давальний), яка має елементарно-комбінаторний характер: передбачає методику лінійної сегментації словоформи [Плунгян 2010; 72].

Морфологічний опис турецької мови передбачає опис його морфемної структури в семантичному та формальному планах організації.

Семантична цілісність турецького слова, яке організується поєднанням лексичної, словотвірної та граматичної семантики, структурується на морфемному рівні за допомогою різних функціональних типів морфем. Кореневі морфемні є обов'язковими компонентами слова, що виражають основу його лексичного значення; афіксальні морфемні (у турецькій мові тільки суфікси) виступають модифікаторами лексичного значення або маркерами граматичного значення слова. Афікси першого типу виконують словотвірну функцію, афікси другого типу – словозмінну.

Морфологічну парадигму можна вважати моделлю, що систематизує граматичні форми не тільки одного слова, а слів однієї частини мови – лексико-граматичного класу слів. "Парадигми слів однієї частини мови мають однакову внутрішню організацію, однаковий набір закінчень для одного типу відмінювання або дієвідмінювання, об'єднують подібні набори основ, а також нерідко характеризуються подібними акцентними і / або морфологічними явищами" [Ярцева 1998; 366].

Слову морфологічному, яке має лінійну морфемну структуру та певну парадигматичну (словозмінну) структуру, надається центральне місце в морфологічних описах. Проте, особливості вираження граматичних значень у мовленні регулюються позиційною актуалізацією слова у реченні, що особливо актуально для мов із слабо розвинутою флективною словозміною. Зокрема, це характерно і для турецької мови (аглютинативної), незважаючи на ізоморфізм морфемної структури слова. Переважна більшість граматичних значень у турецькій мові є морфологічними: вони виражаються спеціальними афіксами у морфемній структурі словоформ. Проте, граматичні категорії турецької мови можуть мати специфічну реалізацію у мовленні, яка є синтаксичною за своїм характером. Наприклад:

- виражати граматичні значення неморфологічними засобами: використовуючи аналітичні форми слова (граматичне значення орудного відмінку може бути виражено морфологічно за допомогою закінчення *masa-ş -yla*, а може виражатися аналітично *masa-ş ile*);

- набувати морфологічно виражених граматичних значень тільки в певній функціонально-синтаксичній позиції (прикметник у ролі складеного іменного присудка виражає узгодженість цього присудка із підметом, який може упускатися, за граматичним значенням особи, що виражається у морфемній структурі словоформи особовим закінченням - *Neva sıcak-tır. Gyzel-sin*);

- реалізовувати у певній функціонально-синтаксичній позиції граматичні значення за допомогою транскатегоріальних формантів, зокрема так званої "групової флексії" (*Defter, kitap, kalem-ler aldım*). Закінчення *-ler*, що виражає значення множини, вказує на це значення не тільки у слові *kalem*, з яким воно утворює морфологічне слово, а й у словах *kitap, defter*, до морфемних структур яких не належить);

- імплікативно реалізовувати грамеми у конкретних функціонально-синтаксичних утвореннях (категорія присвійності (або грамема) імплікує (блокує) граматичну категорію відмінка (називного відмінка) в одноафіксному ізафеті (*Kiev şehri*); іменник *Kiev*, вжитий у формі називного відмінка, не виражає суб'єктних відношень, які є обов'язковими для цієї грамеми);

- демонструвати морфологічне маркування синтаксичної залежності не в залежному, а в головному компоненті атрибутивної конструкції (в одноафіксному ізафеті афікс присвійності, який входить до морфологічної будови головного слова, вказує на присвійність залежного імені - *deniz su-yu* ('морська вода' = 'море вода - присвійність'); вживання іменника *su-yu* в неізафетній позиції означає 'його / її вода', тобто належність третій особі однини).

Наведені приклади засвідчують випадки функціональної зумовленості вираження граматичних значень, тому в моделі морфологічного опису турецької мови необхідно враховувати і функціональний аспект граматики.

Отже, морфемна модель опису турецької мови, враховуючи синтагматичні, парадигматичні та функціональні особливості турецького слова, будується на синтезі трьох теоретичних принципів і має комбінований синкретичний характер. З одного боку, ця модель будується на адитивному (лінійно-синтагматичному) принципі й відображає елементарно-комбінаторний характер організації словоформи як морфологічного конструкта. Така модель опису

зумовлює завдання визначити й описати морфемну структуру словоформ турецької мови. З іншого боку, морфологічна модель опису турецької мови відображає парадигматичний принцип реалізації граматичних категорій у словоформах одного слова, а ширше у формах однієї частини мови. Така модель зумовлює завдання описати граматичні категорії турецької мови і їхню реалізацію у морфологічній парадигмі слів однієї частини мови.

1. *Богородицкий В. А.* Общий курс русской грамматики / В. А. Богородицкий. – М.; Л.: Соцэкгиз, 1935. – 356 с. 2. *Бодуэн де Куртене И. А.* Избранные труды по общему языкознанию / И. А. Бодуэн де Куртене. – Т. 2. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1963. – 391 с. 3. *Виноградов В.В.* Русский язык (грамматическое учение о слове) / В.В. Виноградов. – М.: Высшая школа, 1972. – 615 с. 4. *Горпинич В. О.* Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія / В. О. Горпинич. – К.: Выща школа, 1999. – 207 с. 5. *Жовтобрюх М. А.* Українська літературна мова / М. А. Жовтобрюх. – К.: Наук. думка, 1984. – 255 с. 6. *Клименко Н. Ф.* Система афіксального словотворення сучасної української мови / Н. Ф. Клименко. – К.: Наукова думка, 1984. – 251 с. 7. *Ковалик І. І.* Про морфемі (морфи) у сфері мови і мовлення / І. І. Ковалик // Мовознавство. – 1982. – № 1. – С. 3–11. 8. *Кубрякова Е. С.* Части речи в ономаσιологическом освещении / Е. С. Кубрякова. – [2-е изд.]. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 120 с. 9. *Плунгян В. А.* Общая морфология: Введение в проблематику: учебное пособие / В. А. Плунгян. – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2010. – 384 с. 10. Щерба Л. В. О частях речи в русском языке. Избранные труды по русскому языку / Л. В. Щерба. – М.: 1957. – 188 с. 11. Ярцева В. Н. К вопросу об историческом развитии системы языка / Н. В. Ярцева // Вопросы теории и истории языка в свете трудов – И. В. Сталина по языкознанию. – 1966. – С. 68–98. 12. Большой энциклопедический словарь [состав. В.Н. Ярцева]. – М, 1998. – 685 с.

Насенко Г.М., к. філол. н., доц., докторант,
Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПОПУЛЯРНЕ БОГОСЛІВ'Я ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ: ЙОСИФ ШУМЛЯНСЬКИЙ

У статті розглянуто засоби популяризації в посібнику Йосифа Шумлянського "Зерцало для преїзреня и латвїйшаго зрозуменя вһры" (1680).

Ключові слова: історія української літературної мови, науково-популярний текст, субтекст адресації, Йосиф Шумлянський.